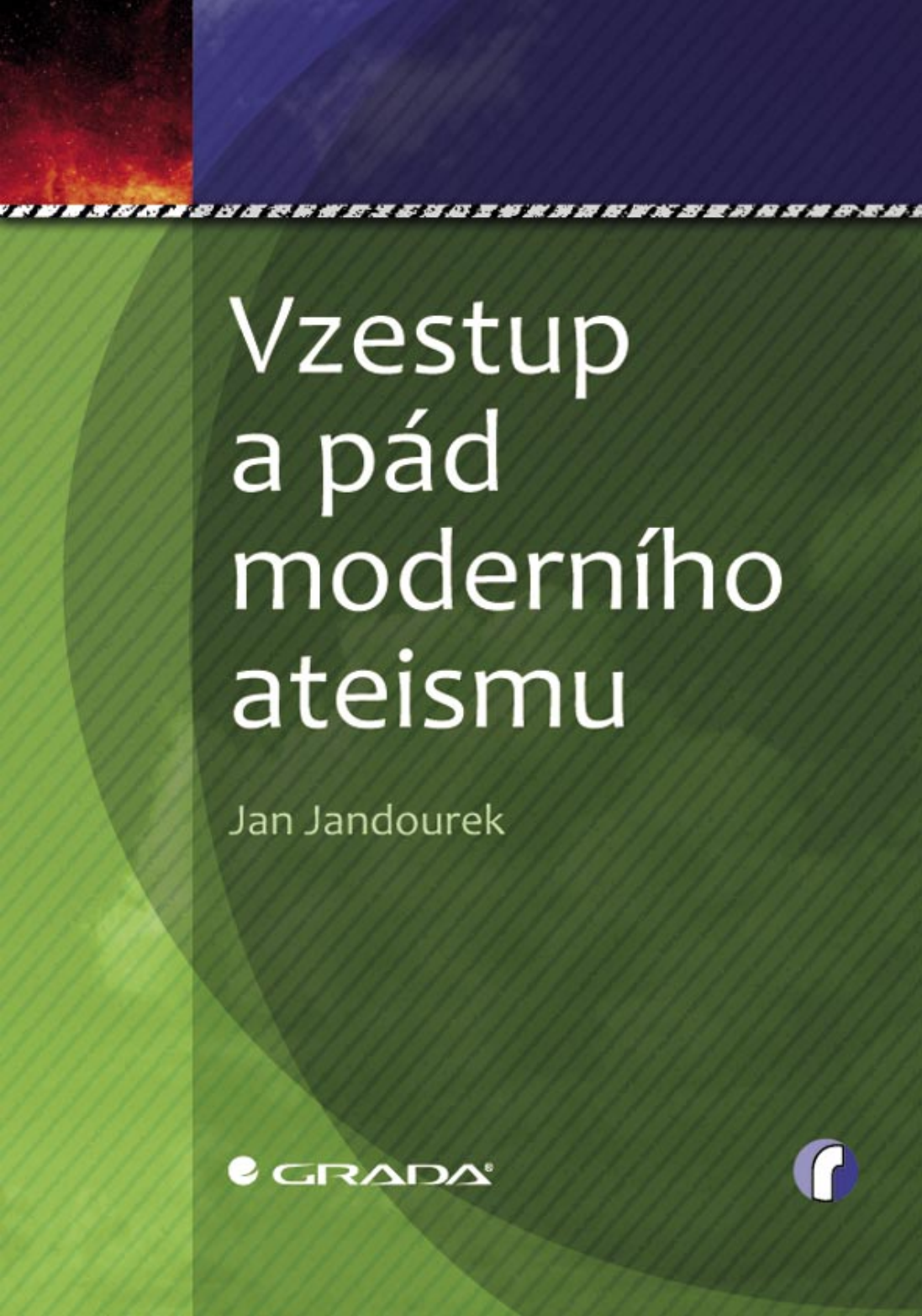

The book cover features a dark blue top section with a subtle circular pattern. Below this is a horizontal decorative border with a repeating geometric motif. The main body of the cover is green, with a lighter green curved shape on the left side. The title is written in large white letters, and the author's name is in smaller white letters below it. At the bottom, there are two logos: a white 'e' in a circle followed by 'GRADA' and a blue circular logo with a white 'f'.

Vzestup a pád moderního ateismu

Jan Jandourek

 GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Motto:

„Jsem takový ateista, až se bojím, aby mě Bůh nepotrestal.“

Jára Cimrman

„Ateismus je skvělá věc, protože nám dal větší svobodu.

*Asi můj první pocit svobody, když jsem byl dítě, byl:
pokud nepůjdu do kostela, mohu tahat kočku za ocas.“*

Juraj Jakubisko, režisér

PhDr. Jan Jandourek, Ph.D.

VZESTUP A PÁD MODERNÍHO ATEISMU

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4081. publikaci

Odpovědná redaktorka Bc. Maria Arnautovová
Sazba a zlom Milan Vokál
Návrh a realizace obálky Antonín Plicka
Počet stran 112
Vydání 1., 2010

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2010

ISBN 978-80-247-2981-7 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6816-8 (elektronická verze ve formátu)
© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

1. Boží procenta	7
2. Malá filozofická rozcvička	12
3. Již staří Indové...	20
4. Již staří Řekové a Římané...	21
5. Středověk – víra, nevíra a rozum	26
6. Ateismus osvíceného světa	32
7. Tři velcí muži ateistické myšlenky	38
Kritika Feuerbachovy kritiky náboženství	42
Karel Marx	44
<i>Exkurs: Herbert Spencer</i>	49
Sigmund Freud	51
8. Existencialistický ateismus	57
9. Státní ateismus	60
Albánie	63
Sovětský svaz	64
Čínská lidová republika	72
Československo	73
10. Náboženský fundamentalismus	85
Fundamentalismus v USA	86
Izrael	87
<i>Aškenázská ultraortodoxie</i>	88
<i>Sefardi a Šas</i>	89

Islámský fundamentalismus	89
Buddhismus	94
11. Budoucnost náboženství	96
Použitá literatura	103

1. Boží procenta

Starý zákon to v žalmu 53 vidí jednoznačně: „Bloud si v srdci říká: Bůh tu není.“ Stejně jednoznačně to vidí jistý ruský intelektuál a profesionální revolucionář. Vladimír Iljič Uljanov zvaný Lenin (1870–1924) totiž ve svém díle *Socialismus a náboženství* píše: „Náboženství je jedna z forem duchovního útlatku, který všude doléhá na masu, která je přetížena neustálou prací pro druhé a bídou a osamoceností. Bezmoc vykořisťovaných tříd v jejich boji proti vykořisťovatelům dává nevyhnutelně vzniknout víře v lepší život po smrti, tak jako bezmocnost divocha v jeho boji s přírodou dává vzniknout víře v bohy, ďábly, zázraky a podobně (...) Náboženství je opium pro lid. Náboženství je druhem duchovního chlastu, ve kterém otroci kapitálu utápí svůj lidský obraz, jejich požadavek na život více či méně důstojný člověka.“ (Lenin 1965: 83)

Tyto dva výroky nás staví před jednoznačnou volbu. Podle bible jsme blázni, když budeme Boha popírat. Podle Lenina jsme otroci utápějící se v chlastu, když v něj věřit budeme.

Jedna věc je jistá. Zatímco po tisíciletí lidských dějin, kam sahá naše schopnost rekonstruovat lidské myšlení z různých artefaktů a později z písemných záznamů, je všude přítomna nějaká forma náboženství, od počátku novověku se objevuje radikální popírání Boží existence. Nejdříve ve filozofických kruzích, později se však – řekněme od poloviny 19. století – stává masovým jevem a tak je tomu dodnes.

Američtí sociologové náboženství Rodney Stark a William Sims Bainbridge popisují, kam jsme na konci 20. století došli: „Přinejmenším od osvícenství většina západních intelektuálů předvíдалa smrt náboženství stejně dychtivě jako starý Izrael příchod mesiáše. Sociální vědci zvláště excelovali v prorokování nastávajícího triumfu rozumu nad ‚pověrou‘. Proslulé postavy sociologie, antropologie a psychologie vyjadřovaly jednohlasně důvěru, že jejich děti a zcela jistě jejich vnuci budou žít tak dlouho, až uvidí úsvit nové éry, ve které, abychom parafrázovali Freuda, budou překonány infantilní náboženské iluze. Jenomže mýjela jedna generace za druhou a náboženství tu bylo pořád. Třetina Američanů tvrdí, že jsou ‚znovuzrození‘ křesťané a 90 % se pravidelně modlí. Za celostátní stávky v Polsku dělníci

nevytáhli rudý prapor, ale modré korouhve Naší Paní. Sovětský tisk hněvivě připouští¹, že 70 let intenzivní ateistické výchovy a tvrdé represe proti náboženství jsou jasným selháním. Většina intelektuálů nicméně věří tomu, že náboženství žije v propůjčeném čase a každý náznak slabosti ve velkých náboženských organizacích je diagnostikován jako terminální. Všechny ostatní údaje, ať už jde o obnovu tradičních náboženství nebo svižný růst nových náboženství, jsou pomíjeny jako povrchní. Módní mínění tvrdí, že trend směřující k sekularismu je rychlý a nevyhnutelný.“ (Stark, Bainbridge 1985: 1)

Jenomže vize světa bez náboženství je spíše jen iluze a (ne)zbožné přání.

Sekularizace je podle citovaných autorů proces, který probíhá ve všech „náboženských ekonomikách“. Vypadá to však tak, že zatímco v jedné části společnosti zesiluje sekularizace, náboženství zase roste v části jiné. Sekularizace vyvolává dva další procesy, totiž revival a náboženskou inovaci. Revival znamená odvrácení se od zesvětštění k mimosvětskému náboženství a náboženská inovace vznik nových náboženských tradic. Jde tedy jednak o různé více či méně fundamentalistické „návraty ke kořenům“, nebo o vznik nových církví, hnutí a skupin. To vše se v různých vlnách stále opakuje.

V roce 1999 uskutečnil Sociologický ústav výzkum o náboženství u nás. Zajímavé je, kolik lidí se vzdor formální náboženské příslušnosti ve skutečnosti hlásí ke křesťanským hodnotám. Socioložka Dana Hamplová o tom píše: „Křesťanství se v šetření v České republice projevilo spíše jako menšinová duchovní orientace. Sumace kladných odpovědí na otázky, které charakterizovaly křesťanský faktor, naznačuje, že jednoznačně se ke křesťanství hlásila přibližně desetina respondentů (10,8 %), určitou podporu mu vyjádřilo dalších 17,3 %. Okultismus jednoznačně podpořil přibližně stejný podíl respondentů jako křesťanství (9,5 %), ale existenci okultních jevů připouštělo celých 42,6 % respondentů.“ (Hamplová 2000: 434)

Je zjevné, že data z průzkumu o náboženství skrývají různá tajemství. Lidé se třeba hlásí k nějaké církvi, ale nesdílejí ani její víru, ani se neúčastní jejích bohoslužeb. Na počátku 21. století také více než 40 % obyvatel věří v okultní jevy.

Sečítání lidu, které proběhlo v roce 2001 a týkalo se celé populace, potvrdilo nenáboženskost naší země. Občané byli tázáni na náboženské vyznání – to je sice něco jiného, než náboženská víra, ale je to pomocný údaj.

¹ Autoři svůj text psali v polovině 80. let. (pozn. aut.)

V Česku bylo v roce 2001 59 % obyvatel bez vyznání, 32,2 % obyvatel se hlásilo k nějaké konkrétní církvi a 8,8 % lidí své vyznání neuvedlo.

Následující tabulka ukazuje, jak se lidé k náboženskému vyznání hlásí podle vzdělání:

vzdělání	procent věřících z celkového počtu
vysokoškolské	7,3 %
středoškolské úplné	23,8 %
středoškolské bez maturity	38,5 %
základní	29,3 %

Je zřejmé, že s jistým zjednodušením můžeme říci, že čím vyšší vzdělání, tím menší sklon k náboženství.

Tato domácí zjištění potvrzují i evropská zkoumání. Žijeme v zemi, která je ve srovnání s jinými místy planety i Evropy velmi ateistická. Podle průzkumu Evropské komise Eurobarometr z roku 2005 tvrdí 19 % obyvatel Česka, že věří v Boha; 50 % říká, že věří v existenci nějakého ducha nebo životní síly a 30 % nevěří v nic z toho. Zkoumán byl soubor 1 037 lidí. Bezbožnější je za námi v Evropě už jen Estonsko, kde v Boha věří 16 % lidí, v nějakou duchovní sílu 54 % a v nic z toho 26 %. Jen pro zajímavost ještě evropský průměr: Evropané věří v Boha z 52 %, v duchovní sílu z 27 % a v nic z toho 18 %. Zdaleka nejzbožnější je Malta, kde v Boha věří 95 % obyvatel, a pak Kyperská republika, kde je to 90 %. (Eurobarometr 2005)

Lze říci, že podle mnoha nezávislých průzkumů a konec konců i podle toho, co lze vidět kolem sebe pouhým okem, a na základě vlastní zkušenosti, je naše země poměrně zesvětštělá. Patří ve světě k menšině silně sekularizovaných zemí. Když se podíváme třeba na to, jak vypadá religiozita v jedné z nejrozvinutějších zemí světa, v USA, dostaneme zcela jiný obraz. Spojené státy nejsou konfesní zemí a náboženství je od státu přísně odděleno. Když byla za prezidenta Ronalda Reagana zaváděna modlitba ve školách, vzbudilo to silnou kontroverzi. Článek 6 Ústavy Spojených států říká, že nikdy nesmí být vyžadován náboženský test jako kvalifikace pro jakýkoli úřad v USA.

To, že je oddělení církve od státu pevně zakotveno v ústavě, ještě neznamena, že politický život v zemi nemá náboženskou dimenzi. Robert N. Bellah používá termín civil religion, který označuje zvláštní formu vztahu mezi náboženstvím a politikou v Americe. V roce 1967 rozebíral inaugu-

rační řeč prezidenta Johna F. Kennedyho, ve které prezident použil slovo Bůh. Kennedy tehdy, 20. ledna 1961, řekl: „Neslavíme dnes vítězství strany, ale oslavujeme svobodu – která symbolizuje konec stejně jako začátek – a která znamená obnovu stejně jako změnu. Proto jsem pronesl před vámi a všemohoucím Bohem tutéž slavnostní přísahu, kterou stanovili naši předci skoro před jedním a tři čtvrtě stoletím.“

Dnešní svět je velmi odlišný, protože člověk má ve svých smrtelných rukou moc zničit všechny formy lidské bídy a všechny formy lidského života. A přesto ta samá revoluční víra, za kterou bojovali naši předkové, je stále ještě po celém světě spornou záležitostí – víra v to, že práva člověka nepocházejí ze šlechtivosti státu, ale z Boží ruky.“ Kennedy uzavírá s tím, že „boží dílo na zemi musí být naším vlastním“.

Bellah se ptá, jak je možné užívat takto slovo Bůh, když Spojené státy mají oddělení církve od státu? Čím je to ospravedlněno? Podle Bellaha taková odluka ještě neznamená, že politika přišla o svou náboženskou dimenzi. Vzhledem k vysoké religiozitě v USA by to zřejmě ani nebylo možné, protože nelze dělat politiku a oslovovat občany bez toho, že by se politik občas odvolal na obecně sdílené hodnoty. Ostatně není zcela jasné, co vlastně politik míní, když mluví o Bohu. Jakého má vlastně na mysli?

„Je možné namítnout, že způsob, jakým Kennedy hovoří, odkrývá ono vskutku zakrnělé postavení dnešního náboženství. Neodkazuje na žádné konkrétní náboženství. Neodkazuje na Ježíše Krista nebo Mojžíše nebo křesťanskou církev; jistě nehovoří ani o katolické církvi. Ve skutečnosti jeho jediný odkaz směřuje k Bohu, což je slovo, které skoro každý Američan může přijmout, ale které znamená tak mnoho věcí pro tak mnoho lidí, že je to téměř mrtvý znak. Není právě tohle jen další známka toho, že v Americe je prostě náboženství považováno za dobrou věc, ale že se lidé tak málo starají o to, že celkem ztratilo jakýkoli obsah? Neřekl údajně Dwight Eisenhower, že „naše vláda nedává smysl, pokud není založena na hluboce prožívaném náboženství – a nestarám se o to, co to je? Není to úplné popření všeho skutečného náboženství?“ (Bellah 1967: 1–21)

Podle Bellaha více porozumíme Kennedyho řeči, když si uvědomíme, že prezident mluvil v tradici takzvané civil religion, což je pojem, který se objevuje už u J. J. Rousseaua. Ve své knize Společenská smlouva jmenuje jednoduchá dogmata občanského náboženství: existence Boha, od kterého pochází život, odměna ctnosti a potrestání neřesti, vyloučení náboženské netolerance. Všechna ostatní náboženská mínění jsou mimo pravomoc státu a jsou svobodnou záležitostí občanů. I kdyby Američané nenavazovali

vědomě na Rousseaua, bylo by americké civil religion odrazem ducha doby.

Pojem civil religion, občanské náboženství, nás nesmí mást v tom smyslu, že by celá Amerika byla jakousi zemí neurčité deistické víry bez obsahu. Američané mají docela jasná náboženská vyznání. Když si turista otevře slavnou příručku *Lonely Planet*, najde tam o USA údaj z roku 2000, že 54 % obyvatel jsou protestanti, 24 % katolíci, 2,2 % židů a 6 % se hlásí k nějakému jinému náboženství, většinou se jedná o muslimy, buddhisty a hinduisty. Pouze 14 % obyvatel se nehlásí k žádnému náboženství. (*Lonely Planet* 2004: 59) Národ, který poslal člověka na Měsíc, patří zároveň k těm nejreligióznějším v západním světě, a to nejen pokud jde o obecně sdílená přesvědčení o jakési bytosti nad námi, ale jsou vymezeni i konfesně. Civil religion není náhražkou křesťanství, ale spíše souborem sdílených hodnot a symbolů. Podíváme-li se na naši zemi, musíme konstatovat, že takto silné civil religion u nás nemáme. Možná proto, že nemáme téměř žádné „religion“.

Když čteme čísla o religiozitě, musíme za nimi hledat obsah. Co vůbec znamenají slova jako náboženství, Bůh, ateismus? Jak jsme viděli, není to tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. Než si budeme všimnout toho, jak se ve světě objevil ateismus a jak na mnoha místech zase upadá, musíme vědět, o čem je vlastně řeč. Proto je předem vhodná malá filozofická a terminologická rozcvička.